

Світлана Войтюк
студентка 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к. і. н., старший викладач Маркевич О. В.

Громадсько-політична та наукова діяльність Тадеуша Чацького

Тадеуш Чацький відомий історик, економіст, один з основоположників польської нумізматики. Він належав до знатного шляхетського роду Речі Посполитої, що дозволило йому здобути гарну освіту, а згодом зробити кар'єру на поприщі громадсько-політичного життя. Він також відомий добродійною діяльністю, як колекціонер старожитностей, рідкісними колекційними зібраннями бібліотечних видань тощо.

У 1800 р. за його сприяння було утворено Варшавське товариство приятелів наук для збереження польської мови в період відсутності власної держави. Після трьох поділів Речі Посполитої перед польською інтелігенцією постало завдання збереження ідентичності в умовах існування у складі інших держав [1, с. 4-5].

З приходом до правління Олександра I, який, як відзначили історики, прихильно ставився до польської аристократії, ситуація на польських землях дещо змінилась. Завдяки протекції свого приятеля Адама Чарторийського, який був близьким до російського імператора, Т. Чацький став таємним радником, а у 1803р. інспектором (візитатором) шкіл Київської, Подільської та Волинської губерній. Період перебування на цій посаді став найбільш плідним у житті вченого та в повній мірі розкрив його найкращі якості.

У 1805 р. завдяки клопотанням та фінансовій підтримці особисто Тадеуша Чацького та Г. Колонтая було засновано Вищу Волинську гімназію у Кременці, яку в 1819р. було перейменовано в Кременецький ліцей. На той час це був заклад з матеріальною базою, що могла б позмагатись з кращими університетами. Тож не дивно, що сучасники нарекли його «Малим університетом Волині», або ж «Волинськими Афінами». Кременецький ліцей був створений на зразок західноєвропейських університетів з власною друкарнею, кабінетами фізики, нумізматики, мінералогії, обсерваторією, ботанічним садом, унікальним бібліотечним зібранням (понад 15 тисяч томів унікальної літератури), яке Т. Чацький придбав власним коштом спеціально для гімназії у польського короля Станіслава II Августа. У книгозбірні зберігалися Острозька Біблія та Литовський статут 1588 р. При ліцеї було

засновано школи землемірів, механіків, садівників, сільських лікарів [2, с. 78].

Науковий доробок Тадеуша Чацького складається з історичних розвідок, праць з педагогіки, права та нумізматики. У 1843 -1845 рр. вийшло зібрання творів Тадеуша Чацького у 3-х томах, які видав Е. Рачинський у Познані.

Т. Чацький є автором кількох десятків здебільшого компілятивних праць, серед яких «Картина панування Зигмунта Августа», «Польська статистика», «Про десятину», «Чи було право римське основою права польського?», «Про монетну справу в Польщі та Литві», «Про циган», «Про євреїв», «Про татар» та інші. Найбільшим його досягнення в галузі історико-правових вчень була його праця (тракт) «Про литовське і польське право, його дух, джерела, зв'язки і про зміст першого Статуту виданого і опублікованого для Литви в 1529р.». В його основі лежав рукопис першого Литовського Статуту 1529 р. Він доповнив Статут примітками, які стосувалися історії, права й економіки всієї Європи. Не маючи юридичної освіти, лише завдяки широкій ерудиції Тадеуш Чацький створив монументальний твір, джерело корисних відомостей для істориків, правників, економістів і нумізматів. Польський історик права О. Бальцер назвав 1800 р. (коли вийшла праця Т. Чацького) роком народження історії польського права [1, с. 14-15].

Книга була видана в двох томах 1800 і 1801 році на польській мові і перевидавалася ще два рази. У змісті книги вперше можна зустріти критику польських юристів XVII - XVIII століть на предмет походження права Великого Князівства Литовського. В цій праці вчений ідеалізував звичаї, лад, племінні риси слов'ян, на протигагу звичаям та законам, які надійшли від германців. Обширний розділ у першому томі цієї праці присвячений литовським та польським монетам, де описано 215 стародавніх монет. Це є першим у польській історичній науці дослідженням з нумізматики. У третьому томі вміщено іще кілька його праць історичного характеру. Серед них «Статистика польська», «Чи було право римське основою права польського?», а також ряд нарисів про народності, які проживали на території Польщі – «Про євреїв», «Про татар», «Про циганів», тому Т. Чацького ще й вважають засновником польського циганства [3, с. 220].

Багато уваги польський вчений приділяв гідрографічним дослідженням. Він власним коштом підготував і видав гідрографічну мапу Польщі і Литви. Улітку 1787р. Т. Чацький організував дослідження Дністра,

яке з групою інженерів виконав Я. Мехлер. Результатом цієї праці стала мапа під назвою «Гечія річки Дністра від міста Ушиці до Бендер, що на 13 картах складена для знаменитої комісії скарбу коронного з волі ясновельможного Чацького старости новгородського, комісара скарбового 1787р. ». З огляду на перспективність цієї справи Чацький пропонував створити не тільки річковий, але й польський морський торговельний флот, адже, на його переконання, «не часто зустрінеш країну, де сама природа наполегливо запрошує до торгівлі» [1, с. 27].

Можна сказати, що в певній мірі Т. Чацький був економістом. Він навіть подав низку проектів економічного піднесення країни, порушивши питання про необхідність удосконаленням молодих фахівців за кордоном. Крім того, виклав перспективи торгівлі з Молдавією, Туреччиною, Росією, Англією та країнами сходу, а також склав проект розвитку міст і ремесел.

Звичайно Тадеуш Чацький досліджував і історичне минуле рідного краю. У 1791р., дослідивши археологічні пам'ятки Кракова, він підготував проект «Про стан оглянутого Кракова та про необхідність збереження краківського замку, який продовж семи віків є свідком слави Польщі».

Про минуле України він написав невеликий нарис «Про назву Україна і початок козацтва». В цій праці він спростував тези про походження назви «Україна» від слов'янського племені укрів, що нібито з'явилися на цій території із Заволжжя і оселилися по обох берегах Дніпра. Т. Чацький обґрунтовував і доводив, що назва «Україна» з'явилася у XV ст. і походила від позначення окремих земель ареалу проживання частини населення. Також він вивчив етимологію слова «козак», яке, на думку автора походило від назви половців-кипчаків, які оселилися на дніпровських порогах і стали називатись козаками (кипчаками) [3, с. 222-223].

Завданням першої частини його дослідження про Україну, як він сам виразився, було дати «образ України у шістнадцятому столітті». Друга частина трактату присвячена розгляду проблеми походження назви і козаків та їх діяльності у межах XIV століття і наголошує, що в попередні часи про такого роду людей не чули. У історіографічних працях XVII – XVIII ст. траплялися думки про походження козаків від хазарів, касогів, черкесів, тощо. Т. Чацький рішуче відкидає такі версії. Він вважає, що немає жодних підстав виводити козацтво від хазарів. Так же само не слід виводити цю назву від слова «коза», маючи на увазі «легкість в бігу». Наприкінці своєї статті Т. Чацький обґрунтовує причини невдоволення козацтва і його

виступів проти Речі Посполитої. На його думку це були релігійні утиски, особисті образи, підбурювання чужих і різні випадковості.

Після смерті Адама Нарушевича Тадеуш Чацький прагнув продовжити його незавершену «Історію польського народу» і отримав на це згоду Станіслава Августа Понятовського та частину його особистого архіву. Ще він планував написати історію Ягеллонів та польського права, але ці наміри він не зміг вжити в життя.

Помер Тадеуш Чацький 8 лютого 1813р. від інсульту. Вже 9 лютого делегація викладачів гімназії звернулася до його дружини з проханням дозволити поховати серце її чоловіка в гімназійному костелі. Незабаром його серце було поховано біля вівтаря в урні з написом: «Де скарб твій, там і серце твоє». Тіло Т. Чацького, згідно з його волею, було поховано в рідному Порицьку.

Усе своє майно Т. Чацький заповів дітям. Але як з'ясувалося пізніше, що, попри високий суспільний статус, активну громадську діяльність і щедрі пожертви для гімназії, власні його справи були цілком занедбані. Майже всі свої прибутки він віддавав на потреби гімназії, тож після його смерті родина опинилася у борговій скруті. Князь А. Чарторийський звернувся до повітових маршалків із проханням допомогти Чацьким, щоб його сім'ї не довелося жебракувати.

Отже, найбільшим досягненням Т. Чацького було створення Кременецького ліцею, численних книжних зібрань, а також нумізматична колекція. Його праці стосувались обширних проблема тих: історико-правові дослідження XVII – XVIII ст., історичні праці про циган, татар, козаків тощо Проте польського народу головною його заслугою було те, що він доклав максимум зусиль, щоб відстояти інтереси свого народу і зберегти польську ідентичність.

Список використаної літератури:

1. Даниляк П. Г. Тадеуш Чацький та його роль у розвитку освіти на Правобережній Україні / Петро Даниляк // Український історичний журнал, 2009. - №2. – С. 66.
2. Сейко Н. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у XIX – на поч. XX ст.: Монографія. – Житомир, 2002. – 158 с.
3. Ярмошик І. І. Історичні праці Тадеуша Чацького в контексті польської історіографії Волині XIX ст. / І. І. Ярмошик // Інтелігенція і влада. – 2008. – Вип. 14. – С. 219-226.

